

Kõrgtase ei kao kuhugi

Ilmar Tomusk

Keeleinspektsiooni peadirektor

19. juunil 2014 muutis valitsus oma istungil Vabariigi Valitsuse 20.06.2011 määrust nr 84 „Ametniku, töötaja ning füüsilisest isikust ettevõtja eesti keele oskuse ja kasutamise nõuded“. Juba järgmisel päeval avaldas Linnaleht selle kohta lühikese uudisloo, teatades oma lugejatele, et eesti keele kõrgtase kaob. Loo pealkiri oli lööv, kuid eksitav ega vastanud ka uudisloo sisule. Pealkirjastaja polnud kahjuks aru saanud, mis on kõrgtase ja mis on uudises kirjeldatud valitsuse määruse muutmise mõte. Eksitavat teavet keelenõuete määruse kohta ilmus teisteski väljaannetes.

C2-taseme eksami kohta olgu kohe alguses öeldud, et ei saa ju kaduda see, mida kunagi olnud ei ole. Kõrgtaseme nõue ja selle kontrollimine eksamil aga ei kao loomulikult mitte kuskile. Allpool selgitan lähemalt eri aegadel kehtinud keeleoskustasemeid, nende kontrollimist ja hindamist ning lõpuks selgitan, miks meil pole C2-taseme eksamit olnud ning miks me seda ei vajagi.

Eesti keele kui teise keele eksamil on pea veerandsajandi pikkune ajalugu.

Muukeelsetelt töötajatelt hakati nõudma eesti keele oskust tööks vajalikul tasemel juba 1989. aasta Eesti NSV keeleseaduse alusel. Keeleoskuse kontrollimiseks loodi tööalase eesti keele oskuse kategooriaeksamite süsteem, kus suulise vestluse põhjal hinnati eksamile tulija keeleoskust ja selle põhjal anti talle üks kuuest keeleoskuse kategooriast A, B, C, D, E ja F, kusjuures A tähistas algelist ning passiivset keeleoskust ja F keele vaba valdamist. Kategooriaeksami sooritas ligi kümne aasta jooksul umbes 100 000 töötajat.

1999. aastal mindi üle uuele eksamisüsteemile, kus keeleoskust hinnati testi vormis kolmel tasemel, milleks olid alg-, kesk- ja kõrgtase. Vanad keelekategooriad viidi kooskõlla uute tasemetega, nii et A-, B- ja C-kategooria vastasid algtasemele, D-kategooria kesktasemele ning E- ja F-kategooria kõrgtasemele. Kuna aga kategooriatunnistuse omanike tegelik keeleoskus ei vastanud väga paljudel juhtudel tunnistusel märgitud tasemele, loobuti 2009. aastal kategooria- ja tasemetunnistuste üksühese vastavuse sätestamisest, jättes seejuures tööandjale õiguse arvestada väljaantud kategooriatunnistust vaid juhtudel, kui selle omanik oskas tööandja hinnangul oma tööga toime tulekuks eesti keelt piisavalt. Nimetatud otsuse tegemisel lähtuti nõudest, et uus eksamisüsteem, mis tugineb Euroopa Nõukogu keeleõppe raamdokumendis kirjeldatud ühtsetele keeleoskustasemetele, tagaks väljastatavate keeleoskustunnistuste võrreldavuse teiste riikide omadega. Sellist vastavust meie vanad kategooriatunnistused ei taganud.

Euroopa Nõukogu keeleõppe raamdokument jagab keeletasemed kolmeks. Kõige madalam on A-tase, sellele järgneb B-tase ning kõige kõrgem on C-tase. Kõiki tasemeid võib omakorda liigendada kaheks alltasemeks ja nii on raamdokumendis esitatud keeleoskuse kirjeldus tasemetel A1, A2, B1, B2 ning C1 ja C2. Eestis võeti keeleoskustasemetega kehtestamisel ja keeleoskuse hindamisel kasutusele neli taset: A2, B1, B2 ja C1, sest need on tööalase keeleoskuse nõuete aspektist kõige olulisemad. A1-tase jäi välja, sest selle taseme keeleoskusega ei ole ühelgi töökohal võimalik toime

tulla, C2-taseme puhul aga on tegemist haritud emakeelekõneleja tasemega ning enamik Euroopa Nõukogu riike selle taseme keeleeksamit ei korralda.

Varem kehtinud keeletasemetest vastab algtase tasemele B1, kesktase tasemele B2 ja kõrgtase tasemele C1. A2 on algtasemest mõnevõrra madalam ning sellisel tasemel keeleoskust nõutakse näiteks valvetöötajatelt, piletikontrolöridelt, riide- ja uksehoidjatelt, käskjalgadelt ning teistelt, kelle tööülesanded ei ole väga keerukad ega eelda ulatuslikku suhtlemist.

Seega on kõrgtaseme keeleoskuse nõue kehtinud alates 1989. aasta Eesti NSV keeleseaduse vastuvõtmisest (toonased E- ja F-kategooria) ning see kehtib teatud täpsustustega ka praegu (praegune C1-tase). Segadust tekitanud C2-taset ei ole keeleseaduse alusel muukeelsetelt töötajatelt Eestis kunagi nõutud. Küll aga oli võimalik keeleseaduse alusel antud keelenõuete määrusest (seesama eespool nimetatud määrus nr 84) välja lugeda, just nagu oleks tööandjal õigus nõuda töötajalt ka C2-tasemel keeleoskust, kuigi selle tõendamiseks Eestis eksameid ei korraldata. Nimelt sätestab määrus keeleoskuse miinimumnõude, andes seejuures tööandjale õiguse kehtestada kõrgem eesti keele oskuse nõue, kui see on avalikes huvides põhjendatud ja proportsionaalne. Nii peab müüja oskama eesti keelt *vähemalt* B1-tasemel, kuid tööandja võib temalt nõuda ka paremat keeleoskust, kui see on põhjendatud näiteks müüdava kauba keerukusega (keerukad tehnilised seadmed, ohtlikud kemikaalid vms). Meditsiiniõelt nõutakse keeleoskust *vähemalt* tasemel B2, kuid kui töö iseloom seda nõuab, võib tööandja nõuda temalt ka C1-tasemel keeleoskust.

Seesama väike sõna *vähemalt* oli ka C1-taset käsitlevas paragrahvis: „*Vähemalt* C1-tasemel keeleoskust nõutakse järgmistelt isikutelt ...”

Valitsus pidas 2011. aastal määrust koostades silmas seda, et C1-taseme eksam loetakse sooritatuks ka juhul, kui isik saab 60 punkti 100-st. Talle antakse C1-taseme tunnistus, kuid tema tegelik keeleoskus ei pruugi olla sobilik kõikidel C1-taseme nõudega ametikohtadel töötamiseks (eesti keele ja eesti keeles õpetatavate ainete õpetajad, kõrged riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametnikud, juristid-asjaajajad jne). Küll aga võib selline keeleoskus olla piisav näiteks politsei- või vanglaametniku, laevajuhi, proviisori ja mitmel muul ametikohal.

Tööandjal on alati õigus kaaluda, kas töötaja eesti keele oskus võimaldab tal oma tööülesannetega hakkama saada, ning vajaduse korral võib ta teha töötajale ettepaneku oma oskusi mingis osas täiendada. Ka C1-taseme keeletunnistusega inimeselt võib nõuda suulise või kirjaliku väljendusoskuse parandamist, kuid mitte C2-tasemel keeleoskust.

Keeleoskuse nõuete määruse muutmise sai alguse ühest pöördumisest Haridus- ja Teadusministeeriumi poole. Nimelt üks tubli välismaalane ja suur Eesti toetaja, olles teinud edukalt C1-taseme eksami ja soovides nüüd oma eesti keele oskust C2-taseme eksamil proovile panna, ei olnud sugugi rahul sellega, et sellist eksamit meil ei korraldatagi, ning esitas järelepärimise Riigikogu kultuurikomisjonile, kellel tuli end seetõttu keeleeksamite temaatikaga kurssi viia.

Üheks põhjuseks oli tõenäoliselt ka see, et 2013. aasta lõpus tuli ilmsiks, et rahandusministeeriumis on teiste ametnike seas ka autojuhile kehtestatud C2-tasemel keeleoskuse nõue, mis on autojuhi ametiülesandeid arvestades täiesti ebaproportsionaalne.

Toonane Riigikogu liige Jevgeni Ossinovski saatis haridusministeeriumile ettepaneku keelenõuete määrust muuta, et sellised juhtumid tulevikus ära hoida.

10. märtsil hakatigi Riigikogu kultuurikomisjonis arutama, kas hakata korraldama ka C2-taseme eksameid või tuleks täpsustada määrust, et välistada mitmeti tõlgendamise võimalus.

Pärast pikki arutelusid, millest võtsid osa nii haridusministeeriumi kui ka keeleinspektsiooni ametnikud, jõuti järeldusele, et C2-taseme keeleoskuskõnede kehtestamine ja selle taseme eksami väljatöötamine ei oleks otstarbekas eelkõige C2-taseme keeleoskuse olemusest tulenevatel põhjustel. C2 on haritud emakeelekõneleja keeleoskus – rõhuga sõnal *haritud*. Asjaomases kirjanduses (vt näiteks Krista Kerge, Vilunud keelekasutaja. Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus, 2008) on avaldatud arvamust, et keskharidusega eestlane suudaks teha C1-taseme eksami tõenäoliselt suurte raskustega, ent C2-tase eeldab peale igapäevakeele loomuliku kõne, sõnavara ja grammatikaga toimetuleku ka erialakeele finesside tundmist. Siit võib järeldada, et C2-taseme eksam kui haritud emakeelekõneleja keeleoskust mõõtev eksam oleks jõukohane vaid kõrgharidusega eestlastele või vahest koguni ainult eesti filoloogidele.

Kui aga riik kehtestaks mõnele ametikohale C2-taseme nõude, tähendaks see sisuliselt seda, et muu emakeelega või muus keeles hariduse omandanud inimeste võimalused sellesse ametisse kandideerida oleks äärmiselt piiratud; võrdse kohtlemise põhimõttest lähtudes aga peaks nõudma haritud emakeelekõneleja tasemele vastava keeleoskuse tõendamist ka sama ametikohta taotlevatelt eestlastelt. C-2 tasemenõude ametlik kehtestamine valitsuse poolt tähendaks loomulikult ka seda, et tuleks hakata korraldama nii seda eksamit kui ka luua eksamit toetav õppesüsteem.

Kogu Euroopa peale on vaid mõned riigid, kus C2-taseme eksamit korraldatakse (nt Suurbritannia), need on ennekõike mõeldud Euroopa Liidu tõlkidele, samuti neile, kelle jaoks inglise keel ei ole emakeel, kuid kes soovivad seda keelt õpetada.

Seda kõike arvesse võttes jõuti Riigikogu kultuurikomisjonis seisukohale, et muuta tuleks määrust ja jätta sõna *vähemalt* C1-tasemenõudeid kehtestava sätte tekstist välja. Muudatus jõustus 1. juulil 2014, kuid C1-tase jäi kehtima ning see on endiselt kõrgeim nõutav keeletase ehk kõrgtase.

Sõna *vähemalt* eemaldamisega määruse tekstist ei muutu keelenõuete rakendamises sisuliselt mitte midagi, kuid see välistab võimaluse, et mõni tööandja võiks töötajalt nõuda keeleoskust, mille tõendamiseks Eestis eksamit ei korraldata. Kõrgeim eksam, mida on võimalik sooritada, on seesama C1-tase, mille omandamiseks korraldatavate kursuste kvaliteet võiks olla praegusest tunduvalt parem.

Kui aga mõni tööandja peaks madalamatel tasemetel, kus sõna „vähemalt“ on määrukses säilinud, nõudma töötajalt riigi kehtestatud miinimumtasemest kõrgemat keeleoskust, kontrollib Keeleinspektsioon siiski seda taset, mida nõuab keeleseaduse alusel valitsuse määrus.